

ТЕОРЕТИЧНА І ДИДАКТИЧНА ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 5

кий Л. Діалог // Українська мова і література. 2000. – №3. – С. 76 – 77.

кий Л. Еверест духовності (матеріали до нового Заповіту на позакласних і позашкільних заняттях) // Українська мова і література і школі. – 1999. – №5. – С. 5–8.

кий Л. Питання духовності як філософська проблема // Українська мова і література і школі. – 2004. – №5. – С. 5–7.

ий Л. Світоглядні засади навчання словесності // Українська мова і література і школі. – 1998 – №1. – С. 6–11.

І. Метаморфози духовності в ландшафті освіти. Київ: ОВС, 2002. – 256 с.

author analyzes the views of the outstanding scientist on the problem of forming personality's spiritual, cultural and moral development and also his outlook foundations the development.

УДК 371.133:811

Олена Горошкіна
(Луганськ)

КОНЦЕПЦІЯ ЯК ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ЖАНР

У статті визначено ознаки концепції як лінгводидактичного жанру, проаналізовано основні вітчизняні концепції мовної освіти, акцентовано увагу на концепціях когнітивної, комунікативної методики, а також проекті концепції навчання української мови в профільній школі.

За державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI ст.»), національною Доктриною розвитку освіти в Україні в XXI столітті, концепціями мовної освіти, Державним стандартом базової і повної середньої освіти, Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти навчання української мови в сучасній школі має бути спрямоване на формування національно свідомої особистості, яка вільно володіє засобами мови в будь-якій мовленнєвій ситуації, зокрема аргументовано висловлює свої думки, дотримується правил культури мовлення та мовленнєвого етикету. Саме тому сучасні дослідники приділяють значну увагу теоретичним і практичним пошукам, пов'язаним з підготовкою комунікативно компетентного випускника. На це були спрямовані концепції мовної освіти [1, 2, 3, 4].

Мета статті – визначити ознаки концепції як лінгводидактичного жанру.

Завдання: запропонувати визначення концепції як лінгводидактичного жанру; проаналізувати основні вітчизняні лінгводидактичні концепції, зокрема концепції когнітивної, комунікативної методики, проект навчання української мови в профільній школі.

Концепція є важливим документом, що визначає методологічні засади лінгводидактики, разом із Державним стандартом базової повної середньої освіти, Загальноєвропейськими рекомендаціями мовної освіти є підручням для створення програм, а відтак і підручників, посібників з української мови, визначає технологію навчання.

Концепція належить до лінгводидактичного жанру, оскільки характеризується своєрідністю й упізнанням композиційної організації, структури й стилю. Як жанр концепція характеризується настановою на певний тип, спосіб зображення, характер узагальнення, адресована науковцям, учителям, студентам педагогічних ВНЗ.

Ознаками концепції є своєрідний розповідний характер, що синтезується з ознаками опису й аргументацією наукових положень. Текст концепції має високий ступінь узагальнення, інформація, подана в концентрованому вигляді з виразною акцентуацією на ключових поняттях.

Концепція чітко структурована. Як правило, спочатку йде методологічне обґрунтування теоретичних положень, мотивація прогнозованої навчальної діяльності, мета, завдання, зміст і технологія впровадження.

Словник іншомовних слів подає таке тлумачення: «Концепція – система поглядів на певне явище; спосіб розуміння, тлумачення якого хось явищ; основна ідея будь-якої теорії» [9; 296]. Визначене нами поняття лінгводидактичної концепції цілком відповідає цьому загальному визначенню.

У розробку концептуальних засад вітчизняної лінгводидактики значний внесок зробили О.Біляєв, М.Вашуленко, Т.Донченко, С.Єрмоленко, Л.Мацько, М.Пентиліук, В.Плахотник, Л.Симоненко, Л.Скуратівський, Г.Шелехова та інші дослідники.

Становлення української національної школи в кінці ХХ століття зумовило розробку кількох концепцій мовної освіти. Так, у 1993 році виходить «Концепція мовної освіти в Україні» О.Біляєва, М.Вашуленка, В.Плахотника [1], що визначає мету, завдання, зміст мовної освіти, взаємозв'язок у вивченні рідної, державної та іноземної мов. Складність соціокультурних процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві, посилення негативних тенденцій у розвитку його духовної культури зумовлюють значущість питання про якість викладання української мови в школі, бо роль цього предмета в навчально-виховному процесі при формуванні моральних якостей особистості, її національної свідомості особлива.

Мова охоплює всі сфери життя. Її називають акумулятором, інтегратором культури. Тому в українській національній школі рідна мова повинна посісти належне місце. Філософське осмислення проблем становлення світогляду особистості в процесі навчання й виховання є однією з провідних ідей «Навчально-виховної концепції», розробленої С.Єрмоленко, Л.Мацько [4].

У «Концепції навчання державної мови в школах України» [2] розроблено теоретичні засади мовної освіти. Спрямованість змісту визначена лінгвістичним, етнокультурознавчим, методологічним компонентами. Життєвою необхідністю стало обґрунтування лінгводидактичних засад вивчення мови на основі позалінгвальних чинників, оскільки життя переконало в необхідності засвоєння учнями відомостей з історії, культури, літератури народу-носія мови. Як зазначають автори, етнокультурознавчий компонент є важливою складовою всіх навчальних курсів, інтегративний за своїм змістом, оскільки містить найважливіші відомості з народознавства, пов'язані з історією, культурою, традиціями, звичаями народу. Зміст етнокультурознавчого компонента спрямований на естетику слова, що досягається за допомогою ознайомлення зі своєрідними якістьми української мови (багатство виражальних засобів, мелодійність, милозвучність, образність тощо), спостережень за прекрасним у природі, мистецтві, людині й відображенні його засобами мови; формування прекрасного в мові, що спирається на її лексичні, фразеологічні та граматичні ресурси, а також розвитку потреби в естетичному вдосконаленні власного мовлення. Результатом стала тенденція до поєднання в сучасних підручниках української мови викладання предмета з репрезентацією позалінгвальних українознавчих відомостей. На важливості використання етнокультурних відомостей у навчально-виховному процесі наголошують О.Біляєв, Т.Донченко, С.Єрмоленко, С.Караман, В.Кононенко, Л.Мацько, В.Мельничайко, Г.Онкович, Л.Паламар, М.Пентиліук, О.Семенов, Л.Скуратівський, М.Стельмахович та інші дослідники.

У словнику-довіднику з української лінгводидактики зазначено, що концепція навчання української мови – основоположні орієнтири, що визначають зміст, форми, закономірності, аспекти, методи, прийоми і засоби навчання. Концепція навчання української мови ґрунтується на концепції мовної освіти в Україні як системі поглядів, що має не тільки визначальне значення

для мовознавчих наук, але і практичне спрямування, зумовлене демократичними перетвореннями, що відбуваються в суспільстві та реформуванням самої освіти [8; 74].

На часі теоретична розробка й практичне втілення антропоорієнтованих методик, зокрема когнітивної методики навчання української мови, під якою розуміємо сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених способів і засобів опанування мовних одиниць як основ пізнання й формування концептуальної та мовної картин світу та певного результату створення образу світу в уяві кожного учня [5].

Актуальність когнітивної методики навчання української мови зумовлена все ще недостатнім рівнем комунікативної підготовки учнів та сформованості в них умінь застосовувати мовні знання в конкретних життєвих ситуаціях.

Когнітивна методика передбачає посилення практичної спрямованості змісту предмета «Українська мова»; зміну акцентів у навчальній діяльності, спрямованих на інтелектуальний розвиток учнів за рахунок зменшення репродуктивної діяльності; моделювання навчальних ситуацій, що спонукають до різних видів мовленнєвої діяльності; збільшення питомої ваги завдань, що стосуються пояснення подій, явищ, вчинків людей тощо та способів і засобів їх вербального відтворення.

Когнітивна методика навчання мови зумовлена необхідністю переосмислення основних завдань засвоєння учнями української мови, переацентацією мети мовної освіти з формування лінгвістичної компетенції на комунікативну. Своєрідність цієї методики полягає в глумаченні навчальних мовних одиниць як концептів – носіїв етнокультурної інформації, особливих сигналів конкретного світу.

Метою когнітивної методики є опанування учнями мовних одиниць як концептів – глибинних значень розгорнутих змістових структур тексту, що є втіленням мотивів та інтенцій автора, з метою формування умінь адекватного сприйняття текстової інформації та створення власних (усних і писемних) текстів відповідно до комунікативної мети й наміру, розвитку пізнавальної активності учнів, підвищення їх інтересу до вивчення української мови, виховання національної самосвідомості, поваги до мовних традицій українського народу й бажання наслідувати естетичні й етичні норми спілкування.

Концептуальна ідея комунікативної методики базується на комунікативно-діяльній основі навчання й полягає в тому, що мова є важливим чинником у світоглядному виборі кожної особистості, одним з найважливіших засобів розвитку та особистісної самореалізації учнів [6].

Вітчизняна педагогічна наука сьогодні звертається до проблем навчальних закладів нового типу, зокрема профільних шкіл, мета яких полягає у вихованні свідомих громадян України, формуванні української інтелігенції з високим духовним, інтелектуальним і творчим потенціалом.

Диференціація навчально-виховного процесу стає визначальним чинником і умовою гуманізації та демократизації, відродження культуротвірної функції національної школи. Профільна диференціація навчального плану дозволяє враховувати потреби особистості, завдяки чому вдосконалюється рівень її підготовки, оволодіння попереднім матеріалом тощо. Таким чином, школи з профільною диференціацією – це мобільна індивідуалізована система навчання особистості.

Зрозуміло, що організація занять у навчальних закладах нового типу потребує розробки спеціальної методики. Гостро стоять питання відбору навчального матеріалу для профільної ланки, вищечення української мови й навчання мовлення та усвідомленої їх інтеграції у практиці викладання. Це зумовило розробку відповідного концептуального проекту [7].

Проект концепції профільного навчання української мови ґрунтується на основні положення Конституції України, Закон України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Загальноєвропейській Рекомендації з мовної освіти, навчально-виховні концепції, зокрема концепції когнітивної й комунікативної методики навчання української мови.

Відповідно до Державного Стандарту базової й середньої освіти, з урахуванням Загальноєвропейських рекомендацій до мовної освіти, завданнями освітньої галузі в старшій школі є подальший розвиток базових лексичних, граматичних, культуромовних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок на основі узагальнення й поглиблення знань учнів про мову як суспільне явище, вироблення комунікативних умінь і навичок ефективного спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Згідно з Концепцією профільного навчання в старшій школі виділено такі основні напрями профілізації: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний.

Своєрідність профільного навчання мови полягає в розмежуванні філологічного (у межах суспільно-гуманітарного напрямку) та нефілологічного профілю.

Провідна ідея концепції полягає у створенні умов для формування комунікативної компетентності випускника профільної школи, що передбачає вміння вільно, комунікативно доречно користуватися мовою в різних життєвих ситуаціях, насамперед у подальшому професійному спілкуванні, акумулювати в собі національні мовні традиції, комунікативну етику, поважати й шанувати мову свого народу.

Профільне навчання української мови – це різновид диференційованого навчання, що передбачає врахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів з метою професійного самовизначення старшокласників, що реалізується через мету, завдання, зміст та структуру з використанням своєрідних антропоорієнтованих технологій навчання, зокрема інтерактивного спрямування.

Освіта визначає не тільки знання, уміння й навички, але й особистісні якості людини, її світоглядні й поведінкові пріоритети, причому ключовим моментом у навчально-виховному процесі є поєднання знань з особистісними якостями людини. З цього випливає, що перехід до нової освітньої парадигми на практиці повинен бути зорієнтований на форми, методи і прийоми навчання, які б максимально враховували інтереси, здібності, пізнавальні запити особистості.

Оновлення змісту мовної освіти вимагає трансформації технологій навчання української мови, розробки інноваційних методик, спрямованих на формування мовної особистості, яка адаптована до конкретних соціальних умов. Система мовної й мовленнєвої підготовки сучасних учнів, зумовлена станом і тенденціями розвитку суспільства, повинна відповідати їхнім запитам.

Основними умовами реалізації положень концепції профільного навчання української мови в старшій школі є:

- неухильне дотримання положень 10-ї статті Конституції України;
- упровадження Закону України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, навчально-виховних концепцій, зокрема концепцій когнітивної й комунікативної методики навчання української мови;
- опора на інтелектуальний потенціал учнів, врахування мотиваційних настанов вивчення української мови;
- використання в якості основного засобу навчання профільно орієнтованого тексту як середовища функціонування мовних одиниць, що дозволяє залучити старшокласників до мовленнєвої діяльності, мотивує засвоєння лінгвістичної теорії, підвищує пізнавальний і виховний потенціал уроку;

- розробка навчальних комплектів, диференційованих відповідно до профілю навчання, зокрема програм, підручників, посібників, електронних засобів навчання;
- упровадження комп'ютерних технологій, зокрема Інтернет, дистанційних курсів, електронних посібників;
- підготовка й перепідготовка вчителів відповідно до вимог навчання української мови в профільних школах.

Як бачимо, останнім часом спостерігається перехід від одноособистого створення стратегічних концептуальних документів до колективного, що забезпечує колегіальність вироблення теоретичних висад, врахування думок кількох авторів. Процес створення концепції передбачає попереднє обговорення, іноді навіть наукову дискусію, результатом якої і стає вироблення узагальнених стратегічно орієнтованих методологічних і методичних положень. Вихід будь-якої концепції супроводжується публічним обговоренням, що в цілому позитивно впливає на створення методичного комплексу, що забезпечує вивчення навчальної дисципліни, зокрема української мови.

Звичайно, концепція – не догма, вона може бути відкоректована певними особливостями суспільного життя, часом, конкретними умовами реалізації, самими виконавцями.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізові стану реалізації концепцій мовної освіти в школах різного типу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Біляєв О.М., Вашуленко М.С., Плахотник В.М. Концепція мовної освіти в Україні // Рідна школа. – 1994. – №9. – С. 71 – 73.
2. Біляєв О., Скуратівський Л., Симоненкова Л., Шелехова Г. Концепція навчання державної мови в школах України // Дивослово. – 1996. – № 1. – С. 16 – 22.
3. Донченко Т.К. Про концепцію вивчення рідної мови в школі // Українська мова і література в школі. – 1993. – №1. – С. 3-4.
4. Єрмоленко С.Я., Мацько Л.І. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28 – 34.
5. Пентилюк М.І., Нікітіна А.В., Горошкіна О.М. Концепція когнітивної методики навчання // Дивослово. – 2005. – № 8. – С. 2-7.

6. Пентилюк М.І., Горошкіна О.М., Нікітіна А.В. Концепція комунікативної методики навчання української мови // Українська мова і література в школі. – 2006. - № 1. – С. 15-20.
7. Пентилюк М.І., Горошкіна О.М., Нікітіна А.В. Концепція навчання української мови в системі профільної освіти (проект) // Методичні діалоги. – 2006. - № 10. – С. 2-7.
8. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / За ред. М.Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.
9. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.

The article deals with the conception as methodical genre; basic native methodical conceptions of the philological education are analysed.

УДК 373.5.016.82

ПРОБЛЕМИ МОВНОЇ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СФЕРІ ОЛЕКСАНДРА БІЛИ

У статті аналізуються погляди О.Білого на рідного слова та роль вчителя у формуванні національної системи навчання й виховання української мови як науки, її здобутки на шляхах ученого, які порушували традиції методистів, учителів-філологів питання: зміст, виховна спрямованість, типологія і особливості методики уроків розвитку української мови з російською мовою навчання та ін. Автор висвітлює погляди російських методистів дав найповніше в галузі педагогічної науки, визначив основні

Цивілізаційні процеси, які на сучасному етапі набули глобальних масштабів, впливають на суспільне життя, особливо на формування національної традиції. Процес становлення української мови як науки, її здобутки на шляхах ученого, які порушували традиції методистів, учителів-філологів питання: зміст, виховна спрямованість, типологія і особливості методики уроків розвитку української мови з російською мовою навчання та ін. Автор висвітлює погляди російських методистів дав найповніше в галузі педагогічної науки, визначив основні

ЗМІСТ

МОВИЗНАВСТВО І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

Н. Проблема вивчення малої прози в методичній літературі.....	5
Історико-функціональний підхід до аналізу твору (на прикладі роману «Місто»).....	14
Літературне краєзнавство як важливий засіб виховання учнів.....	23
Ю. Непрочитаний твір. Дешифрування коду програмного твору собами виразного читання.....	32
Освітлення проблеми формування читача у творчій спадщині автора та роздуми навколо цього питання.....	42
Методична думка Є.Пасічника як засада в старшій школі роману «Мальви».....	51
«Стратегія і тактика» Б.Степанишина в підготовці майбутніх вчителів.....	60
С. Діалогічне шкільне прочитання творів мови на методологічних засадах.....	69
Епістолярій письменника як одне з проявів його творчості.....	78
Дослідження проблеми структури мови у науковій спадщині автора на сучасному етапі.....	90
Формування гендерної складової методики вивчення української літератури Бугайків, Б.Степанишина і Є.Пасічника.....	100
Концептуальні засади методичної системи роботи над художньою деталлю вивчення літературного твору.....	111
Спадкоємність ідей Є.Пасічника в літературному краєзнавстві.....	116

14. Свириденко О. Творча самобутність О.Стороженка в епістолярному діалозі з сучасниками.....	125
15. Свірска Ж. Методична концепція поглиблення літературної освіти школярів у навчальному посібнику Є.Пасічника «Літературне краєзнавство в школі».....	136
16. Тимків Н. «...Світязь крізь пітьму науки дива...»: Євген Пасічник у моєму житті.....	145
17. Токмань Г. Євген Пасічник як новатор української методичної науки: діалогічно-екзистенціальний аспект.....	152
18. Уліщенко В. Використання дидактичних ігор у заочному форматі спілкування.....	163
19. Харченко С. Б.Степанишин і Є.Пасічник – новатори теорії уроку української літератури.....	173
20. Черниш Н. Б.Степанишин і Є.Пасічник про особливості вивчення ліричних творів.....	181

МОВОЗНАВСТВО І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

1. Бутник Н. Явище мовної гри в текстах сучасної телевізійної реклами як важливий аспект виразності тексту.....	191
2. Голуб Н. Ідея формування духовних цінностей особистості в науковій спадщині Л.В.Скуратівського.....	199
3. Горошкіна О. Концепція як лінгводидактичний жанр.....	207
4. Кулик О. Проблеми мовної освіти в педагогічній спадщині О.Біляєва.....	215
5. Кучерук О. Методи навчання української мови в лінгводидактичній спадщині О.М.Біляєва.....	224
6. Левченко Т. Збагачення мовлення учнів етнокультурознавчою лексикою та мовними символами.....	234
7. Мацько Л. Роль особистостей у розвитку української дидактичної філології.....	244
8. Новосолова В. Проблема збагачення мовлення емоційно-забарвленою лексикою у науковій спадщині Л.В.Скуратівського.....	249
9. Палихата Е. Самостійна робота як метод навчання української мови.....	253
10. Потапенко О. Білий лебідь.....	263